

VOORUIT

Het asielbeleid, de aanpak van klimaatverandering, oorlogen: wie tegengestelde meningen in de samenleving wil vinden, hoeft niet lang te zoeken. Zeker op sociale media. Polarisatie neemt toe, zeggen we steeds vaker. En toch: er is een weg terug naar elkaar.

Tekst Maaïke Kooijman

Er is veel aan de hand in de wereld, en het meeste stemt niet positief. Laat ik dus beginnen met het goede nieuws: de samenleving is waarschijnlijk een stuk minder gepolariseerd dan we denken. Dat heeft alles te maken met de manier waarop media werken, vertelt Sakina Elkayouhi, journalist en docent-onderzoeker bij het lectoraat Waardevolle Journalistiek van hogeschool Windesheim. Nieuwsmedia schrijven over het afwijkende, vaak over het negatieve nieuws, 'want positief nieuws is meestal geen nieuws – dat is gewoon de wereld die haar rondje heeft gedraaid,' stelt de onderzoeker. 'Dat creëert een vertekend wereldbeeld. Ja, er zijn echt heel erge dingen gaande in de wereld, maar over het algemeen gaat het met diezelfde wereld beter dan ooit. De wereldwijde armoede is gedaald, volgens een recente meting van het CBS zelfs die in Nederland. Daar lezen we alleen niet over. Ook niet op sociale media, trouwens. Wie op X kijkt, denkt echt dat de wereld eraan gaat. Sociale media zijn geen goede afspiegeling van de echte wereld; ze leggen alleen een vergrootglas op verschillende meningen.'

Polarisering

Toch is er wel degelijk sprake van sociale spanningen, die de vorm kunnen aannemen van gepolariseerde verhoudingen. Hans Boutellier, bijzonder hoogleraar Polarisatie en Veerkracht aan de Vrije Universiteit en auteur van *Het nieuwe Westen*, maakt onderscheid tussen 'horizontale polarisatie' en 'verticale polarisatie'. Oftewel: polarisatie tussen mensen of juist ten opzichte van de overheid.

Voor de laatste neemt toe, ziet hij. 'Er is een toename in verzet tegen de politiek, de journalistiek, de wetenschap en ga zo maar door.' Daar zit overigens ook een positieve kant aan, vertelt hij. Mensen zijn immers betrokken bij wat er gaande is. Het politieke engagement neemt nu gepolariseerde vormen aan, maar betekent ook dat mensen niet onverschillig zijn. 'We zijn als het ware gezamenlijk aan het zoeken naar waar we voor staan als samenleving. Naar mijn gevoel staan we aan de vooravond van een nieuw tijdperk. Eerst was er de verzuiling, toen wat ik "de pragmocratie" noem, zonder veel idealen. Nu verschuift het richting een nieuwe samenleving.' ►

‘Sociale media leggen een vergrootglas op verschillende meningen’

In die nieuwe samenleving speelt vooral identiteit een grote rol. De sociale spanningen van deze tijd zijn een bijkomstigheid van dat zogenoemde identitaire tijdperk, ziet Boutellier. Een aantal decennia geleden leefden we in een verzuilde samenleving, legt hij uit: je geloofsovertuiging of sociaal-economische achtergrond bepaalde bij welke groep je hoorde. Je stemde op de politieke partij die daarbij hoorde, las een bepaalde krant en was lid van de publieke omroep van ‘jouw’ zuil. Oftewel: wie jij was als individu, werd gedefinieerd door het collectief. ‘Nu is dat anders,’ aldus Boutellier. ‘Nu moet jij als persoon, als identiteit, je eigen gemeenschap zoeken. Op zoek naar houvast in wie je bent.’

Persoonlijke kenmerken, zoals Zwart zijn, homoseksueel zijn en/of vrouw zijn, spelen een grote rol in dat identiteitsgevoel. ‘En identiteit is overeenkomst, maar ook verschil,’ weet Boutellier. ‘Verskil wordt contrast, contrast kan conflict worden en dat kan weer escaleren tot daadwerkelijk vijandschap. Een vijand wil je niet zien, wil je niet horen, wil je het liefst verbannen of zelfs elimineren, ontmenselijken. Dan pas komen we bij het begrip “polarisatie”. Ik definieer “polarisatie” als een proces naar gemobiliseerde vijandschap, in bijvoorbeeld een

beweging of echt fysieke acties. Zulk vijandschap wordt nu steeds meer genormaliseerd. Je ziet dat de politieke flanken sterk opkomen: er zijn vijandgedreven “antipartijen” ontstaan. Dat is anders dan gewone tegenstellingen zonder vijandigheid. Zulke politieke tegenstellingen zijn van alle tijden en horen bij een gezond functionerende democratie. Die zijn erop gericht om uiteindelijk gezamenlijk tot een uitkomst te komen. Politici hoeven dus niet bang te zijn voor tegenstellingen of conflict, maar ze moeten wel politiek blijven.’

Algoritmische opsluiting

In de mobilisatie van conflict en vijandigheid spelen sociale media een grote rol, ziet zowel Boutellier als Elkayouhi. Boutellier onderscheidt drie manieren waarop bijvoorbeeld Instagram en X sociale spanningen kunnen bevorderen. Dat zoekt hij ten eerste bij het medium zelf, dat vijandige conversatie bevordert. ‘Er is heel interessant onderzoek gedaan,’ vertelt hij, ‘waarin ze mensen fysiek óf via een scherm over een controversieel onderwerp lieten praten. De gesprekken daarover waren heel verschillend. Het online gesprek lieten ze daarna live naspelen door acteurs. Toen het scherm er niet meer tussen zat, werden mensen daar ook echt ongemakkelijk van.’ Dat heeft alles te maken met het anonieme, afstandelijke aspect van sociale media: ‘Je kunt jezelf uiten zonder dat je ziet wat dat bij een ander teweegbrengt.’

Ook Elkayouhi ziet dat media als Instagram polarisering in stand houden. ‘We vergeten soms dat Meta, het bedrijf achter Instagram en Facebook, een commercieel bedrijf is,’ zegt ze. ‘Sociale media zijn niet zo vrij als we denken: er zitten menselijke programmeurs achter die ons beeld kunnen beïnvloeden. Dat zag je bijvoorbeeld aan het begin van de oorlog tussen Israël en Hamas. Sommige mensen die zich uitspraken voor Palestina kregen een *shadowban* of werden zelfs verwijderd, bij mensen die achter Israël stonden gebeurde dat niet. Meta heeft ook baat bij polarisatie op het platform. Dat zorgt voor aandacht en reacties. Het morele vraagstuk speelt veel minder in een commercieel bedrijf.’

Door het algoritme van sociale media ontstaan er – in de tweede plaats – de welbekende filterbubbels, die Boutellier ‘algoritmische opsluiting’ noemt: mensen komen online samen in groepen die elkaar enorm bevestigen in bepaalde opvattingen. Vandaaruit ontstaat ook mobilisatie. Dat kan negatief zijn, zoals toen fervente aanhangers van

Donald Trump begin 2021 het Capitool bestormden en daarbij vijf doden vielen. Maar mobilisatie is potentieel ook positief, licht Boutellier uit. ‘De Arabische Lente in 2011, die bijvoorbeeld voor de eerste vrije verkiezingen ooit in Tunesië zorgde, was ook voor een groot deel door sociale media gefaciliteerd.’

Polarisatie op sociale media is lastig tegen te gaan als gebruiker, denkt Elkayouhi: hoogstens kun je bijvoorbeeld berichten die haatdragend zijn rapporteren. Wat je wel kunt doen om er zelf niet in meegetrokken te worden, is een soort gedachte-experiment. ‘Wij mensen doen aan cognitieve dissonantie: we voelen ons onaangenaam als we dingen zien of doen die in strijd zijn met onze eigen overtuigingen. Dus gaan we op zoek naar dingen waar we het wel mee eens zijn, ook op sociale media. Ik zeg altijd: probeer bij posts over mensen die ver van jou af staan eens een groep in te vullen in wie je je wél herkent. Als je het lastig vindt wanneer het geweld tegen Palestijnen een genocide wordt genoemd, vervang de Palestijnen in je hoofd dan eens door Israëliische of Nederlandse burgers. Of voor een specifieke groep die niks kan doen aan diens identiteit, maar daardoor wel geweld kan ervaren, zoals transgender personen. Denk je er dan nog steeds zo over? Dat omdenken kan in heel veel situaties.’

Nieuwsgierigheid als medicijn

In het tegengaan van polarisatie is ook een rol weggelegd voor journalisten, ziet Elkayouhi. ‘Journalisten zijn gewend hoor en wederhoor te plegen. Dat is een belangrijk principe, maar het creëert ook snel tegenstellingen. We hebben het te weinig over de *common ground*. Bovendien werken journalisten vaak onder tijdsdruk. Dat zorgt ervoor dat je in quotes gaat denken: je hebt het kader voor je verhaal al klaar, hoeft daar alleen nog wat quotes in te passen. Dat geeft weinig ruimte voor oprechte nieuwsgierigheid. Bij talkshows zeggen ze vaak: “Er moet vuur zijn aan tafel.” Dat maakt goede tv. Maar dan gaat het alleen nog over het vuur, niet over de inhoud. Er wordt veel gezegd en weinig geluisterd. We laten ons niet meer verrassen. Journalisten niet, mensen op sociale media niet, bijna niemand in de samenleving. Terwijl daarin nou juist de oplossing ligt.’

Nieuwsgierigheid dus, en écht praten. ‘Het lijkt onmogelijk om in gesprek te gaan met mensen met wie je het fundamenteel oneens bent,’ legt Elkayouhi uit, ‘maar je kunt vrijwel altijd herkenning vinden, soms moet je alleen

goed zoeken. In een focusgroep die ik ooit hield over het klimaat stonden bijvoorbeeld twee mensen tegenover elkaar: iemand die wel met de auto naar de Amsterdam Arena ging tegenover iemand die dat absoluut niet wilde. De één zei: “Ik wil een leefbare toekomst voor mijn kinderen, dus ik wil de aarde niet vervuilen.” De ander zei: “Sport is wat mijn gezin bindt, dus ik heb er alles voor over om met mijn kinderen naar een wedstrijd te gaan, en dit is de manier waarop dat voor ons haalbaar is.” Het gedeelde verhaal is de liefde voor de kinderen, dáárin kun je dan begrip vinden. Veel mensen hebben een overlap in waarden, die uiten ze alleen anders.’

Waarden zijn het medicijn tegen polarisatie, denkt ook Boutellier. ‘Van waaruit heb je een bepaalde mening? Praat dáárover. Niet over concrete politieke onderwerpen, maar over wat jou daarachter drijft. Mensen die tegen immigranten zijn, maken zich bijvoorbeeld vaak zorgen dat ze zelf geen huis meer kunnen krijgen. Dat is heel begrijpelijk, zelfs als je het niet met hun politieke standpunt eens bent.’ Op het niveau van waarden en drijfveren kun je beter met elkaar praten, zegt hij. Meer overlap vinden en elkaar eindelijk begrijpen. De kans is groot dat je je machteloos voelt als je een nieuwssite aanklikt. Dat is niet fijn, maar je bent niet alleen. En dáárin zit de saamhorigheid. ♥

‘Veel mensen hebben een overlap in waarden, die uiten ze alleen anders’